

Med passion för altarskåp

Hedwig Koch arbetar med ett projekt om medeltida altarskåp gjorda i Nordtyskland. Arbetet med att samla information om altarskåpen började för ca 1,5 år sedan och projektet beräknas vara klart för presentation i bokform under 2014.

Två somrar i rad har jag träffat Hedwig då hon besökt Frösunda kyrka för att dokumentera altarskåpet där. Jag frågade Hedwig om hon kunde tänka sig att berätta om projektet i församlingstidningen vilket hon var positiv till.

Hedwig inleder här med en kort presentation av sig själv.

- Jag heter Hedwig Koch och bor i Hamburg tillsammans med min man Peter. Jag är 75 år gammal och pensionerad lärare på handelsskola. Sedan många år vistas vi regelbundet på Gotland. Där väcktes mitt intresse för Sveriges medeltida kyrkor och dess enastående sakrala föremål.

Under många år sysslade jag med Europas viltväxande orkidéer. Första bekantskap med olika slags orkidéer gjorde jag på Gotland och Öland. Jag blev också medlem i Gotlands Botaniska förening, RINDI.

Jag har också arbetat med Maria- och Birgittabilder (skulptur och målning) i Sveriges medeltida kyrkor. Jag reste landet runt för att fotografera och dokumentera. Sedan Birgittaåret 2003 har jag besökt Vadstena flera gånger. Senast jobbade jag med de uppländska kyrkornas

målningar av Albertus Pictor. Det projektet blev färdigt under Pictors jubileumsår 2007. Sedan tio år tillbaka är jag (betalande) medlem i Svenska Gustaf-Adolfs Kyrkan i Hamburg och är en av kyrkvärdarna där.

Hur väcktes ditt intresse för de medeltida altarskåpen?

- Det var under arbetet med Albertus Pictors målningar, som mina ögon öppnades för de enastående altarskåpen i Uppland. Snart insåg jag att det vore omöjligt att ta med alla medeltida altarskåp. Det måste träffas ett urval på något vis; enbart altarskåp i Uppsala stift eller Linköpings stift eller...?

Vilka är kriterierna för att ett altarskåp skall vara intressant för ditt arbete?

- Mitt urval blev endast sen-medeltida altarskåp från nordtyska verkstäder i Sveriges kyrkor.

Hur många altarskåp ingår i arbetet?

- 51 altarskåp och 7 helgonskåp från alla stift förutom Karlstad och Härnösands stift ingår i arbetet.

Hur långt norrut och söderut, finns altarskåp av den här typen?

- Altarskåp av den här typen finns/fanns bevarade i Nordtyskland, i Sverige och i Åbo stift, Finland.

Hur går du tillväga när du samlar in ditt material om altarskåpen?

- Jag använder mig av bilddatabasen, ett nationellt uppslagsverk av de bäst bevarade föremålen i Sveriges kyrkor och museer. Den innehåller sakrala konstföremål från hela landet. Dessa omfattar altarskåp, träskulptur, dopfuntar och kalkmålningar. Till varje föremål finns beskrivning, datering, upphovsman och referenser.

Under hur lång tid tillverkades de altarskåp som ingår i ditt arbete?

- Mellan 1450-talet fram till reformationen. Efter 1500 importerades dock mer mondana altarskåp till Sverige från Flandern (Antwerpen och Bryssel) jämfört med de mer stela och konventionella lybiska/nordtyska altarskåpen.

Vet man hur många verkstäder det fanns i Nordtyskland?

- Så vitt jag vet fanns det i Lübeck omkring 70 träsnidarverkstäder, de flesta med bara tre, fyra anställda. De viktigaste träsnidarverkstäderna i Lübeck under andra hälften av 1400-talet leddes av Bernt Notke, Johannes Stenrat och Hermen Rode. Verkstäderna fanns även i Rostock, Stralsund, Lüneburg och Hamburg.

Vad vet man om beställarna av altarskåpen?

- När det gällde smärre altarskåp i Sveriges lantkyrkor kunde beställaren vara tex. prästen, klockaren och välbeställda personer/familjer i socknen. I domkyrkorna kunde det vara biskopen (t. ex. Cort Rogge i Strängnäs) som bekostade

altarskåpen. De hantverkare som jobbade med medeltida sakrala föremål i Sverige "visste" om de nordtyska verkstäderna.

Hur kan man se och förstå att skåpen är tillverkade och beställda i en katolsk era?

- Särskilt Maria kröningsbilder vittnar om den katolska tiden. Det lilla altarskåpet i Algutsrum, Öland, visar i corpus en framställning av *Mater misericordia*, barmhärtighetens moder;

Jungfru Maria och Kristus står i förbön inför Gud Fader. Ödmjukt står Maria med korslagda händer över bröstet och ber om förlåtelse för den syndfulla mänskligheten. Även detta motiv är typiskt katolskt.

Du nämnde då vi träffades i somras, att man idag inte kan tyda det rikliga symbolspråket i altarskåpen till 100%. Kan du ge exempel på sådant som man idag inte vet vad det står för?

- I Kärrbo kyrkas altarskåp från omkring 1500 framställs Pingstundret. I centrum sitter Maria omgiven av apostlarna i

två rader. Huvudena är försedda med rödmålade spetsar. Ovanför gruppen svävar Gud Fader och Kristus i en molnkrans, men den Helige Andes duva saknas. Möjligen att eldtungorna som utgår från molnkransen har manifesterats på apostlarnas och Marias hjässor. I så fall vore Treenigheten komplett: Fadern, Sonen och den Helige Ande i form av flammande eldtungor. Inget symbolspråk utan betydelse.

I Frösunda kyrkas altarskåp finns på höger sidan, där Frälsarens fiender placeras, en ung soldat som håller en vapensköld med ett ansikte på. Betydelsen kan jag inte tyda.

I Frösunda kyrkas altarskåp, återfinns på luckornas insida åtta kvinnohelgon med var sitt attribut. Finns det fler altarskåp likt det i Frösunda, med enbart kvinnohelgon med i ditt arbete? Vilka/vilket av kvinnohelgonen förekommer alltid i altarskåpen?

- Ja, Mariaskåpet i Sorunda, Sö, från 1400-talets andra hälft.

På flyglarnas insida står fyra så kallade huvudjungfruar målade. Det långa håret är symbolen för deras jungfrulighet, palmkvistarna för att de alla lidit martyrdöden. När skåpet stängs ser man Bebdelsen, det vanligaste motivet på utsidan av Mariaskåp.

(I S:t Olofs kyrka på Österlen finns ett medeltida Mariaskåp, ett *inhemskt* arbete, med åtta skulpterade kvinnliga helgon på. En av dem är den Heliga Birgitta, vilken fått sin plats vid Marias sida. De andra är Barbara, Katarina av Alexandria, Lucia, Gertrud, Dorotea, Margareta och ett okänt kvinnligt helgon. Flyglarnas utsidor är utplånade.)

Nästan alltid är Maria med.

Utsidan av luckorna i Frösundas skåp pryds av Ärkeängeln Mikael och Sankt Olof med attribut. Hur stor möjlighet kan beställaren haft att påverka motivbilderna på luckornas utsida respektive insida?

- Så vitt jag vet kunde beställarna själv bestämma vilka bilder som skulle pryda flyglarnas sidor. Oftast var det kyrkans skyddspatron som framställdes på flyglarnas utsida.

Altarskåpets luckor i Frösunda stängs den 5:e söndagen i fastan och öppnas åter på påskdagen. Är den traditionen lika för alla de församlingar som har passionsaltarskåp?

- Denna tradition känner jag från följande altarskåp:

St: Olofs kyrka (Sk), Maria-kyrkan i Helsingborg (Sk), Högsby (Sm), Näshult (Sm), St: Nicolai i Arboga (Vs) Litslena, Skuttunge, Tensta, Täby (Up).

Frösundas altarskåp togs bort under upplysningstiden (1700-talet) och sattes tillbaka långt senare. Har fler medeltida altarskåp i Sverige varit undanställda för att senare monterats upp igen?

- Ja, t ex i följande kyrkor: Oppmanna (Sk), Torsås (Sm), Pietåbilden i Askeby (Ög), Flistad (Ög), Annaskåp i Östra Ny (Ög), Kärrbo (Vs).

Mia Andersson

Hedwig Koch

Fotnot:

Under medeltiden var bildens innehåll viktigare än formen. Vad bilden berättade var alltså det viktigaste. Många altarskåp har också en berättande historia, som gör att man kan dela in skåpen i olika grupper. Tre olika grupper av bildmotiv är vanliga.

Jesus lidande och död; passionshistorien. Skåpen kallas därför passionskåp. Detta var ett lämpligt motiv för prästen att ta upp under påsken.

Jesus barndom och Julevangeliet från Maria bebdelse och fram till dopet.

Marias liv som även innehåller beskrivningen av den Heliga släkten. Dessa skåp kallas för Mariaskåp.

KÄLLA: <http://www.historiska.se/historia/medeltiden/livochsamhalle/kyrkanlivetscentrum/altarskap/altarskapensbilder/>

Altarskåpet i Frösunda